

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה נד: דיני ערוה לקריאת שמע (3): גדרי ערות
אשה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה נד: דיני ערוה לקריאת שמע (3): גדרי ערות אשה

* *

רקע

סוגייתנו עוסקת בגדרי ערות אשה, ומבחינה ביניהם לבין גדרי ערות איש. לסוגיה זו משמעות רבה להלכה למעשה, ולכן מומלץ ללמוד גם את המקורות להעמקה.

מקורות

- א. גמ' כד. "א"ל רב מרי לרב פפא שער יוצא בכגדו מהו... שערך כעדר העזים"
- ב. תלמידי רבינו יונה יז. ד"ה ערוה
רא"ש סי' לו; דברי חמודות אות קטז
מרדכי סי' פ
רשב"א ד"ה אמר רב חסדא, והא דאמר רב יצחק
רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ג הט"ז; הגהות מיימוניות אות ס [הל' איסורי ביאה פכ"א ה"ב]
ג. להעמקה:
ראבי"ה ח"א סי' עו
אור זרוע ח"א סי' קלג, "והא דאמר שמואל שער באשה ערוה..."
יראים סי' שצב, "... בשמיעת קול נשים ארמיות"
ד. שו"ע סי' עה סע' א-ג, ומשנה ברורה

רשב"א ד"ה אמר רב חסדא, והא דאמר רב יצחק
אמר רב חסדא שוק באשה ערוה, ודוקא לאחרים ולאנשים ומשום הרהור, אבל לעצמה לא, דהא
קתני האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה.
והא דאמר רב יצחק טפח באשה ערוה ואוקימנא באשתו ובקריאת שמע, פירש הראב"ד ז"ל
דאפשר דוקא ממקום צנוע שבה, ועלה קאתי ר"ח למימר דשוק באשה מקום צנוע וערוה הוא
ואפילו לגבי בעלה אף על פי שאינו מקום צנוע באיש, אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה שאינו
זמר ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד, ובאשה
אחרת אסור להסתכל בשום מקום ואפילו באצבע קטנה ובשערה, ואסור לשמוע אפילו קול דבורה
כדאמרינן בקדושין [ע]. לישדר מר שלמא לילתא אמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערוה, ואלא
מיהו נראה דדוקא קול של שאלת שלום או בהשבת שלום כי התם דאיכא קרוב הדעת. והרב אלפסי
ז"ל שלא הזכיר מכל זה כלום, כתב הראב"ד ז"ל דאפשר דמשום דאמרינן לעיל עגבות אין בהן
משום ערוה סבור הרב ז"ל דכל שכן טפח ושוק ושערה וקול. וכתב הוא ז"ל דלא מן השם הוא זה
אלא הכא משום דמטריד וברואה. ועגבות הא פרישנא דוקא דנפשיה ובאשתו בשאינו רואה ואף
על פי שנוגע, דכל שאינו רואה משום נגיעה לבד לא מטריד הואיל וגס בה.

ראבי"ה ח"א סימן עו

פסק בהלכות גדולות דכל הני דאמרינן הכא טפח באשה ערוה ואפילו היא אשתו, ובאשה אחרת אפילו דבר קטן מטפח. וכן שוק באשה ערוה, וכן שער באשה ערוה, [וכן קול באשה ערוה], כל הני אסור לקרות קריאת שמע כנגדם, וכן פסק ר"ח. ואומר אני דטעמא דאף על גב דאין הקול נראה לעין מיהו הרהור איכא. וכל הדברים [שהזכרנו למעלה] לערוה דווקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישינן, דליכא הרהור, וכן בקולה [לרגיל בו]. וקול ליכא לדמויי [לצואה] בעששית שמותר לקרות קריאת שמע כנגדה, דהכא הקול שהוא הערוה גלוי אלא שאין העין שולטת בו לראות ודמייא [לצואה] מגולה לפני סומא, כן נראה לי. וראייה דגרסינן בירושלמי הכא [פ"ג ה"ה (כז):] ר' אילא וחברייא הוו יתבין קמי פונדקיא ברמשא, אמרי: מהו מימר מילי דאורייתא? אמר ליה: מכיון דאלו הו[ו]ה איממא הוינן [חזינן] מה קומי[נן] ברם כדון אסור. ואף על פי [שנראה] להקל בקול שאינו ראוי בשום ענין לראיה לא לו ולא לאחרים, אפילו הכי ראוי להחמיר. ובמסכת חלה [פ"ב ה"א (יב):] גרס בירושלמי אהא דתנן האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה, הדא אמרו עגבות אין בהם משום ערוה, הדתימר לברכה אבל להביט אפילו [כל שהוא] אסור, (דכתיב 'והיה מקול זנותה ותחנף הארץ' וגו'). ויש מפרשים מפני שדרכו להביט בה כשמנגנת) כהדא דתניא המסתכל בעקיבה כמסתכל בבית הרחם והמסתכל בבית הרחם כאילו בא עליה. [שמואל אמר קול באשה ערוה, מה טעם 'והיה מקול זנותה ותחנף את' הארץ' וגו' (ירמיה ג, ט), ויש מפרשים מפני שדרכו להביט בה כשמנגנת]. משמע דלברכה אינו אסור בשאינו מביט, אבל להביט אסור.

אור זרוע ח"א סימן קלג

והא דאמר שמואל שער באשה ערוה שנאמר 'שערך כעדר העזים' פירש מורי רבינו יהודה בר יצחק דלאו לענין קריאת שמע איירי, וגם אין אנו נזהרין לקרות קריאת שמע לפני בתולות פרועות ראש, ודלא כפירוש ה"ר יוסף שפירש דלענין קריאת שמע איירי: אמר רבי [יצחק] טפח באשה ערוה, למאי אילימא לאסתכולי בה והא אמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ כנגד תכשיטין שבפנים לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף, לא קשיא הא לאחרת הא לאשתו, ולקריאת שמע. פירש ר"ח תכשיטין שבחוץ הן טבעת עגיל וצמיד שהן תכשיטי ידים, תכשיטין שבפנים אצבעה וכוזמו אצבעה ברגלים והכוזמו במקום התורף שהוא מקום זמה. הלכך טפח מבשר אשתו שמגולה במקום שרגיל להיות מכוסה אסור לקרות קריאת שמע עד שתכסה, ובאשה אחרת אפילו בפחות מטפח שנתגלה מבשרה במקום הראוי להיות מכוסה אסור לקרות קריאת שמע עד שתכסה: אמר רב [חסדא] שוק באשה ערוה שנאמר 'גלי שוק עברי נהרות' וכתוב 'תגל ערותך גם תראה חרפתך' לענין קריאת שמע איתמר. אמר (רב ששת) [שמואל] קול באשה ערוה שנאמר 'כי קולך ערב ומראך נאוה'. לאו לענין קריאת שמע איתמר דהיא גופה קורא קריאת שמע.

ספר יראים סימן שצב

לא יראה בך ערות דבר. הבו לה' כבוד ועזו הבו לה' כבוד שמו צוה הקב"ה שלא להזכיר אדם דבר קדושה במקום ערוה דכתיב בפרשת כי תצא: 'כי ה' א-להיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך', ותניא בספרי: 'ושב מאחריך - מלמד שהערויות מסלקות את השכינה', פירוש ראיית הערויות. פירוש ערוה - אותו מקום של איש ואשה, דכתיב 'ערוות אחותך לא תגלה' וכולהו ערויות האמורות שם פירוש ערוה הנשכבת ובברכות פרק מי שמתו [כה:] אמרינן ערוה בעששית אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה שנאמר 'ולא יראה בך ערות דבר' [והא מיתחזיא ואמר מר עובר כוכבים ערום אסור לקרוא קריאת שמע כנגדו דאף על גב] דכתיב 'אשר בשר חמורים בשרם' אשכחן

דאיקרו ערוה דכתיב 'וערות אביהם לא ראו'. ולבו רואה את הערוה לקריאת שמע מותר לתפלה אסור דכולהו תנאי דשרו לא אשכחן דשרו אלא לקריאת שמע אבל לתפלה לא ואמר רבא לתפלה אם היה לבו רואה את הערוה אסור שנאמר [מ"א ט' ג'] 'והיו עיני ולבי שם כל הימים'. כתב בהלכות גדולות: תניא בברכות פרק מי שמתו [כ"ד ב'] היה טלית של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו מותר לקרוא קריאת שמע ולתפלה עד שיכסה לבו, פירוש לא יתפלל ערום אבל מטעם לבו רואה את הערוה די לן בהפסקת טלית ועור. וכי מהניא הפסקת טלית או עור או חגור כשהוא חגור למטה על בשרו למטה מלבו אבל חגור [מלמעלה] ממלבושיו אין זה הפסק שהרי המלבוש עושה הכל אחד וכל מה שתחת המלבוש אינו מפסיק חגור שעל המלבוש. תולדות עריות שאינן נשכבות שאינן אותו מקום דאמר רבי יצחק [ברכות כד.] טפח באשה ערוה ומוקמינן בברכות פרק מי שמתו לקריאת שמע דאפילו אשתו כי מגלה טפח מינה אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה, פירוש טפח שדרכו להתכסות, ואמר רב חסדא שוק באשה ערוה דכתיב 'גלי שוק עברי נהרות' וכתיב 'תגל ערותך גם תראה חרפתך', ואמר רב ששת שער שבאשה ערוה דכתיב 'שערך כערך העזים', ואמר שמואל קול באשה ערוה דכתיב 'כי קולך ערב', פירוש קול של שיר. וכל הני פירש רב יהודאי גאון ז"ל לענין קריאת שמע, הלכך אסור לומר קריאת שמע או דבר קדושה בשמיעת קול שיר של אשה. ובעונותינו בין הגוים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך, הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת קול נשים ארמיות.

הסבר הסוגיה

אמר רב יצחק: טפח באשה ערוה. למאי? ... לאשתו ולקריאת שמע. אמר רב חסדא: שוק באשה ערוה... אמר שמואל: קול באשה ערוה... אמר רב ששת: שער באשה ערוה. [גמ' כד.]

הגמ' מחדשת שגדרי ערות אשה שונים מגדרי ערות איש. הגדרת ערות איש היא רק מקום הערוה ממש [כך עולה מהגמ' סוף כד:], והגדרת ערות אשה כוללת גם שוק, קול, שער וכל טפח מגולה שבגופה.

גמ' זו קשה להולמה בגלל שלוש נקודות שאינן ברורות בה:

- א. הגמ' אומרת ש"טפח באשה ערוה", האם ניתן להעלות על הדעת, שאסור לקרוא קריאת שמע, לברך ולעסוק בדבר שבקדושה, כשרואים טפח באשה? האם נשים חייבות לצאת, כדי שיהיה אפשר לעסוק בדבר שבקדושה?!
- ב. הגמ' אומרת ש"שוק באשה ערוה". כלל לא ברור מה משמעותו, והרי טפח באשה ערוה, ושוק כלול ב"טפח באשה". בדין "קול באשה ערוה" ו"שער באשה ערוה" יש חידוש שהם ערוה למרות שאינם חלק מהגוף, אבל בשוק שהוא חלק מגופה, אין חידוש.
- ג. בנוסף לשאלות אלו בגוף הסוגיה, יש סתירה בין סוגייתנו האומרת שטפח באשה ערוה לבין הסוגיה הקודמת המביאה את המשנה בחלה [פ"ב מ"ג] ש"האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע", ומשמע ממנה שגדרי דין ערות אשה זהים לגדרי דין ערות איש, והם כוללים את איברי התשיש בלבד.

נפתח בקושיה האחרונה, בסתירה בין סוגייתנו לבין המשנה בחלה. התשובה לשאלה זו היא שיש חילוק בין הגדרת ערוה לאשה עצמה לבין הגדרת ערוה לאחרים. לאשה עצמה רק מקום הערוה מוגדר כ"ערוה", ולכן מותר לה לקרן חלתה כשהיא ערומה ומכסה פניה בקרקע, לאחרים כל גופה מוגדר כערוה, ואסור להם לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבגופה. הבחנה זו קיימת באשה בלבד, באיש אין חילוק בין שני סוגי הערוה, וגם לאחרים רק מקום הערוה ממש מוגדר כערוה.

הסבר הדין הייחודי בערות אשה תלוי במחלוקת ראשונים מי הם האחרים שאסור להם לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבאשה. הרשב"א [ד"ה אמר רב חסדא] כותב: "שוק באשה ערוה, ודוקא לאחרים ולאנשים ומשום הרהור, אבל לעצמה לא". הרשב"א סובר שלאנשים אסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבאשה, אך לנשים מותר לקרוא כנגדו. הרא"ש [ס"ו לז] כותב: "טפח באשה ערוה... ודוקא באחרת אבל בעצמה הא אמרינן האשה יושבת ערומה וקוצה חלתה", משמע מדבריו שגם לנשים אסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבאשה אחרת.

נראה להסביר שהרשב"א והרא"ש חולקים בהבנת הדין הייחודי של ערות אשה. הרשב"א מבאר, וכך מפורש בדבריו, שטפח מגולה באשה אינו חפצא של ערוה, ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו מפני שהוא גורם להרהור, ואין לעסוק בדברים שבקדושה "במקום קלות ראש וחסרון אימה"¹. הרא"ש סובר שכיוון שטפח מגולה גורם להרהור הוא מהוה חפצא של ערוה [כיוון שהוא מהוה ערוה רק מפני ההרהור שבו, הוא אינו ערוה לאשה עצמה אלא רק לסובבים אותה].

בין שיטת הרשב"א והרא"ש יש שתי נפקא מינות נוספות:

- א. מקור האיסור. לשיטת הרשב"א נראה שאיסור קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבאשה, מדרבנן². לשיטת הרא"ש יכול להיות שהאיסור מהתורה.
- ב. עצימת עינים מול טפח מגולה שבאשה. למדנו לעיל [עמ' 244] את מחלוקת הבית יוסף עיניו ולקרוא קריאת שמע כשיש ערוה כנגדו. הבית יוסף סובר שאיסור ערוה תלוי בראיה, וכשאינו רואה את הערוה, רשאי לקרוא קריאת שמע. הב"ח סובר שאיסור ערוה אינו תלוי בראיה ממשית אלא בפוטנציאל לראות את הערוה, ואסור לקרוא קריאת שמע כשהערוה כנגדו אף כשעוצם עיניו ואינו רואה אותה. להסבר הרא"ש שטפח מגולה באשה מהוה חפצא של ערוה, דין טפח מגולה כדין ערוה גמורה, ואסור, לשיטת הב"ח, לקרוא קריאת שמע כנגדו אפילו כשעוצם עיניו. להסבר הרשב"א שטפח מגולה באשה אינו חפצא של ערוה אלא רק "קלות ראש וחסרון אימה", מותר, אף לשיטת הב"ח, לעצום עיניו ולקרוא מפני שכשעוצם עיניו אין לו הרהור וקלות ראש.

¹ ציטוט זה אינו של הרשב"א אלא של החזון איש [ס"ו טז סע' ב] בדין נגיעה בערוה.

² כך משמע גם מדברי היראים [ס"ו שצב] המגדיר איסור זה כ"תולדות".

שיטת הרשב"א שטפח באשה אינו חפצא של ערוה, אלא רק גורם "לקלות ראש וחסרון אימה", עולה בכירור משיטתם הייחודית של תלמידי רבינו יונה [זו. ד"ה ערוה]. תלמידי רבינו יונה אומרים: "כשמגולה טפח אינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל בראייה בעלמא מותר". "קלות ראש וחסרון אימה" יש רק כשמביט בטפח המגולה בתשומת לב, בראייה בעלמא אין "קלות ראש", ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדו.

הסבר זה לישוב הסתירה בין סוגייתנו לבין המשנה בחלה מקובל על רוב הראשונים, אך מדברי האור זרוע [סי' קלג] עולה תירוץ אחר לסתירה זו. האור זרוע אומר שדין "קול באשה ערוה... לאו לענין קריאת שמע איתמר דהיא גופה קורא קריאת שמע". האור זרוע מוכיח מכך שאשה קוראת קריאת שמע למרות שהיא שומעת את קולה, שדין "קול באשה ערוה" לא נאמר לגבי קריאת שמע, אלא לגבי האיסור לשמוע קול אשה. מוכח מדבריו שגדרי הערוה המובאים בסוגייתנו נאמרו גם לגבי האשה עצמה, ואסור לה לקרוא קריאת שמע כנגד שוקה וכנגד טפח מגולה שבגופה. לפי דבריו חייבים לתרץ שסוגייתנו עוסקת בקריאת שמע, והמשנה בחלה עוסקת בברכות. מותר לאשה עצמה ולאחרים לברך כנגד טפח מגולה שבגופה, ואסור לאשה עצמה ולאחרים לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה שבגופה.

החילוק בין דיני ערוה לקריאת שמע לבין דיני ערוה לברכות עולה גם מפירושו של הראב"ד [ברשב"א ד"ה והא דאמר רב יצחק] לדברי הרי"ף. הרי"ף משמיט את סוגייתנו, ומפרש הראב"ד שהוא סובר שסוגייתנו חולקת על הסוגיה הקודמת האומרת שעגבות אין בהן משום ערוה, וממילא, לפי הסוגיה הקודמת, אף טפח מגולה, שוק, שער וקול אין בהם משום ערוה. הראב"ד אינו מתייחס לסתירה שבין סוגייתנו לבין המשנה בחלה, כנראה מפני שלפירושו בדברי הרי"ף יש חילוק בין דיני ערוה לקריאת שמע לבין דיני ערוה לברכות. לגבי ברכות כולי עלמא מודים, כמפורש במשנה בחלה, שרק מקום הערוה ממש מוגדר כערוה, ואילו לגבי קריאת שמע יש מחלוקת בין סוגייתנו לסוגיה הקודמת אם גם טפח מגולה, שוק, שער וקול מוגדרים כערוה. למעשה הרי"ף דוחה את סוגייתנו מפני הסוגיה הקודמת, ומסקנתו שאין חילוק בין ברכות לבין קריאת שמע, ואין חילוק בין ערות איש לבין ערות אשה, ורק הערוה ממש מוגדרת כערוה שאסור לעסוק בדבר שבקדושה כנגדה.³

נעבור לשאלה הראשונה ששאלנו, טפח של מה נחשב ערוה? רוב הראשונים מסבירים ש"טפח באשה ערוה" מתייחס רק לטפח במקום שרגיל להיות מכוסה, אבל טפח בפניה, ידיה ורגליה, שרגיל להיות מגולה אינו ערוה [תר"י זו. ד"ה ערוה, רא"ש סי' לז, רשב"א ד"ה והא, ועוד ראשונים].

מהרמב"ם משמע שהוא הבין את ההלכה קצת אחרת. הרמב"ם [הל' קריאת שמע פ"ג הט"ז] כותב: "וכל גוף האשה ערוה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא ואפילו אשתו.

³ החילוק בין דיני ערוה לקריאת שמע לבין דיני ערוה לברכות עולה גם מהשוואת פסקיו של הרמב"ם בהלכות קריאת שמע [פ"ג הל' טו-יז] לבין פסקיו בהלכות ברכות [פ"א ה"ט], עיין לעיל עמ' 242-243.

ואם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדה". מהרמב"ם משמע שיש שני דינים בערות אשה:

א. אסור להסתכל [=מבט מרוכז] בכל גוף האשה, אף במקומות הגלויים שבה בזמן קריאת שמע.

ב. כנגד טפח מכוסה ["ואם היה מגולה" - משמע שהמקום רגיל להיות מכוסה (כס"מ)] אסור אפילו כשאינו מסתכל.

נעבור לשאלה השנייה, ונרחיב עליה את הדיבור מפני שיש לה השלכות רבות להלכה. שאלנו מדוע הגמ' אומרת ש"שוק באשה ערוה", הרי שוק כלול בדין "טפח באשה ערוה". ניתן לתרץ שיש הבדל בין טפח באשה לבין שוק, "טפח באשה" הוא רק במקום שרגיל להיות מכוסה, זאת אומרת שהוא נקבע על פי הנורמה המקובלת, ושוק הוא ערוה ללא קשר לנורמה המקובלת.

קושיה זו נשאלה על ידי הראשונים. הרא"ה [ד"ה ושוק] מקשה קושיה זו, ומתרץ: "וקמשמע לן דאף על גב דזמנין דמגלי" [הגמ' כתבה ששוק באשה ערוה להשמיע לנו, שאף על פי שלפעמים השוק מגולה, בכל זאת הוא מוגדר כערוה, ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו]. הרא"ה אינו מתרץ כתירוצנו, מוכח שלדעתו אין הבדל בין "טפח באשה" לבין שוק, ושניהם תלויים בנורמה המקובלת. הרא"ש [סי' לז] אומר שדין "טפח באשה" תלוי בנורמה המקובלת, וכן דין שער אשה הוא רק בשער של נשואות הרגילות לכסות את ראשן. לגבי שוק הוא מביא את הגמ' כפי שהיא, משמע שלדעתו שוק מהוה ערוה ללא קשר לנורמה המקובלת בחברה⁴. שאלה זו, אם גררי ערוה באשה תלויים בנורמה המקובלת או שהם גדרים קבועים, נידונה בראשונים גם לגבי קול וגם לגבי שער.

הרא"ש [סי' לז] מפרש שדין "קול באשה ערוה" לא נאמר לגבי קריאת שמע אלא לגבי איסור שמיעה, שאסור לשמוע קול זמר של אשה⁵. דין "לא יראה בכך ערות דבר" מתייחס, לדעת הרא"ש, לדברים הנראים בלבד, ולכן אינו אמור לגבי קול. היראים [סי' שצב. מובא במרדכי סי' פ] חולק על הרא"ש וכותב: "וכל הני פירש רב יהודאי גאון ז"ל לענין קריאת שמע, הלכך אסור לומר קריאת שמע או דבר קדושה בשמיעת קול שיר של אשה. ובעונותינו בין הגוים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך, הלכך אין אנו נוהרים מללמוד בשמיעת קול נשים ארמיות". היראים סובר שדין "קול באשה ערוה" נאמר לגבי קריאת שמע, ולכן אסור לקרוא קריאת שמע כששומעים קול שיר של אשה. הוא מוסיף שאין אנו מקפידים על דין זה ואנו לומדים תורה בזמן שמיעת שירת נשים ארמיות, בגלל "עת לעשות לה' הפרו

⁴ כך משמע גם מהטור הפוסק בסתם "וכן אם שוקה מגולה אסור לקרות כנגדה". אולם הבית יוסף [סי' עה סע' א ד"ה טפח] הבין את הרא"ש כרשב"א [ד"ה והא דאמר רב יצחק], ששיטתו מקבילה, כנראה, לשיטת הרא"ה. התוס' רא"ש [ד"ה ואמר] מצטט את הסברו של הרא"ה, מוכח כהבנתו של הבית יוסף. הב"ח [סי' עה סע' ב ד"ה וכן] מביא שני תירוצים נוספים מדוע הגמ' נוקטת "שוק": א. מקום מגולה אסור רק בטפח, ושוק אסור אפילו בכלשהו. ב. שוק הוא איבר המתלכלך בטיט וצואה, ולכן יש הוה אמינא שאין בו הרהור ומותר להסתכל בשוק של אשת איש.

⁵ הרא"ש אינו כותב "קול זמר", אך לכאורה ניתן להסבירו כך או כהסברו של הרשב"א [ד"ה והא דאמר רב יצחק].

תורתך". לכאורה, היראים היה יכול לתרץ, שכיוון שנשים ארמיות רגילות לשיר, אין הרהור בשמיעת שירתן, ולכן מותר ללמוד תורה. מהעובדה שלא פירש כך משמע שלדעתו דין "קול באשה ערוה" אינו תלוי בנורמה.⁶

הרא"ש [סי' לז] מפרש שדין "שער באשה ערוה" הוא דין בקריאת שמע, ואסור לקרוא קריאת שמע כנגד שער של נשים נשואות שדרכן לכסות את ראשן, אך מותר לקרוא קריאת שמע כנגד בתולות שדרכן לילך פרועות ראש. תוס' רבי יהודה החסיד [ד"ה קול] חולק על הרא"ש ומפרש: "קול באשה ערוה ושער באשה ערוה וכו'. לאו לענין קריאת שמע מיירי וגם אין אנו נזהרין מלקרוא קריאת שמע בפני בתולות פרועות ראש, ודלא כפירוש הר"י יוסף ז"ל". רבי יהודה החסיד מוכיח שדין "שער באשה ערוה" לא נאמר לגבי קריאת שמע, מפני שאם היה נאמר לגבי קריאת שמע, היה אסור לקרוא קריאת שמע אפילו כנגד שער בתולות. מוכח מדבריו, שדין "קול באשה ערוה" ודין "שער באשה ערוה" אינם תלויים בנורמה המקובלת.⁷

הראב"ה [ח"א סי' ען] כותב: "וכל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות". משמע מדבריו, שדין שוק, קול ושער תלויים בנורמה המקובלת. דין זה מפורש בדברי חמודות [על הרא"ש סי' לז אות קטז] האומר: "ומסתבר דכל מקום ומקום לפי מנהגו, דמידי הוא טעמא אלא דדברים שרגילה שלא לכסותם לא מקרי ערוה משום לא אתי בהו לידי וכו' [הרהור] כיון דרגיל בהו דלקמן גבי קול ושער".

סיכום

דיני ערות אשה אינם מקבילים לדיני ערות איש, והם כוללים את כל המקומות המכוסים שבגופה, ולא רק את מקום הערוה ממש. לדעת הרשב"א מקומות אלו אינם מהוים חפצא של ערוה, ולכן הם ערוה לגבי אנשים בלבד, לדעת הרא"ש מקומות אלו מהוים חפצא של ערוה ולכן הם ערוה לקריאת שמע גם לנשים אחרות אבל לא לאשה עצמה, ולדעת האור זרוע הם מהוים ערוה לקריאת שמע אפילו לאשה עצמה. תלמידי רבינו יונה [יז. ד"ה ערוה] אומרים שאפילו לאנשים אין איסור לקרוא קריאת שמע כנגדם אלא רק אם מסתכל בהם בתשומת לב.

למחלוקת הרשב"א והרא"ש במהות דין ערוה של שוק, קול ושער יש שלוש נפקא מינות:

א. לדעת הרשב"א האיסור מדרבנן, לדעת הרא"ש יכול להיות שהאיסור מדאורייתא.

⁶ מסקנה זו צריכה עיון, מפני שהמרדכי [סי' פ] מצטט את היראים ביחד עם הראב"ה [ח"א סי' ען] הסובר ששוק, קול ושער תלויים בנורמה, ואינו מעיר שהם חולקים זה על זה. כנראה שתופעת שמיעת זמרתן של נשים ארמיות היתה מצויה אך לא היתה שכיחה עד כדי הגדרתה כנורמה.

⁷ יש להעיר שהדיון כאן אם גדרי ערות אשה הם גדרים קבועים או תלויים בנורמה משתנה, מתייחס לאמירת דברים שבקדושה ואינו מתייחס לגדרי צניעות המחייבים את בנות ישראל. מדברי רבינו יהודה החסיד עולה שאין סתירה בכך ששער של בתולות מוגדר כ"ערוה", ואף על פי כן מותר להן ללכת כשראשן פרוע.

ב. לדעת הרשב"א מותר לעצום עיניו ואין צריך להפנות ראשו מהערוה, לדעת הרא"ש צריך להפנות ראשו.

ג. לדעת הרשב"א דברים אלו מהוים ערוה מפני שהם גורמים להרהור, ולכן ודאי שהם תלויים במנהג המקום, לדעת הרא"ש שהם מהוים חפצא של ערוה, יכול להיות שהם מהוים ערוה אף במקומות שהמנהג לגלותם. מהרשב"א [ד"ה והא דאמר רב יצחק], הרא"ה והראב"ה משמע שהם תלויים במנהג המקום, מתוס' רבי יהודה החסיד מוכח שהם אינם תלויים במנהג המקומות.

"טפח באשה" ושוק מהוים ערוה לקריאת שמע, נחלקו הראשונים בדין קול ושער: הרמב"ם ותוס' רבי יהודה החסיד סוברים שקול ושער אינם ערוה לקריאת שמע, ואין איסור לקרוא קריאת שמע כששומעים אשה שרה, או כנגד שער מגולה. הרא"ש סובר שקול אינו ערוה לקריאת שמע, ושער ערוה לקריאת שמע. היראים והמרדכי סוברים שקול ושער הם ערוה לקריאת שמע.

הלכה

השו"ע [סי' עה סע' א-ג] פוסק שאסור לקרוא קריאת שמע כנגד טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אפילו היא אשתו, וכן אסור לקרוא כנגד שער של נשים נשואות. הוא פוסק שאין איסור לקרוא קריאת שמע כששומע זמר אשה, אך יש לזהר גם בזה. הרמ"א פוסק שטפח מגולה נאמר באשתו בלבד, ובאשה אחרת אסור לקרוא אפילו כנגד פחות מטפח במקום שדרכה לכסותו.

המשנה ברורה [סק"ג, וע"ע סקט"ז] מביא מחלוקת אחרונים אם הקורא כנגד טפח מגולה שבגופה צריך לחזור ולקרוא, ומכריע שאם לא התכוון להסתכל אינו צריך להחמיר ולחזור ולקרוא.

המשנה ברורה [סק"א] מביא מחלוקת אחרונים אם מועילה עצימת עיניים או שצריך להחזיר ראשו, הוא מכריע שצריך להחזיר פניו, אך ניתן לסמוך על עצימת עינים כשאי אפשר לו להחזיר פניו.

החיי אדם [כלל ד סע' ב], המשנה ברורה [סי' עה סק"ב] והחזון איש [סי' טז סע' ח] סוברים ששוק ושער אסורים גם במקום שרגילים לגלותם. ערוך השולחן [סי' עה סע' ז] סובר שבמקום שרגילים לגלות שער, אין איסור לקרוא קריאת שמע כנגדו. נראה שניתן לסמוך על פסק ערוך השולחן ולהתיר לקרוא קריאת שמע כנגד אשה גלויית ראש, וכן כנגד חולצה ללא שרוולים, אך הגר"ע יוסף [יבי"א ח"ו או"ח סי' יג] פוסק שמותר לקרוא כנגד אשה גלויית ראש, ואסור לקרוא כנגד שוק וזרועות. חצאית קצרה ומחשוף גורמים להרהור אף בזמננו ולכן חייב להפנות את ראשו או לפחות לעצום עיניו.